

Prikaz obitelji kroz razvojne faze djeteta

Gojšić, Sara

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:384512>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Sara Gojšić

PRIKAZ OBITELJI KROZ RAZVOJNE FAZE DJETETA

Završni rad

Zagreb, rujan, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Sara Gojšić

PRIKAZ OBITELJI KROZ RAZVOJNE FAZE DJETETA

Završni rad

Mentor:

Morana Varović Čekolj, mag.art.,mag.prim.educ

Zagreb, rujan, 2022.

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Dijete i likovni izraz.....	2
3.	Faze razvoja likovnog izražavanja.....	3
3.1.	Faza izražavanja primarnim simbolima.....	3
3.2.	Faza izražavanja složenim simbolima	4
3.3.	Faza intelektualnog realizma	6
4.	Likovne tehnike u dječjem stvaralaštvu	8
4.1.	Tehnike plošnog oblikovanja.....	8
4.2.	Tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja	9
5.	Dječji prikaz ljudskog lika	9
5.1.	Sheme u dječjim crtežima.....	15
6.	Obitelj u dječjem stvaralaštvu	16
7.	Likovna aktivnost i analiza dječjih radova.....	17
8.	Zaključak.....	23
9.	Literatura	24

Sažetak

Rad nastoji prikazati likovni izričaj preko motiva obitelji s pomoću različitih razvojnih faza u djetetovu likovnom stvaralaštvu. U početnom se dijelu rada razrađuje sam likovni izraz, čime je on potaknut, što on predstavlja djetetu i za dijete te različiti pogledi na razloge dječjeg likovnog stvaranja. Nakon toga slijede faze izražavanja djeteta i karakteristični načini izražavanja za svaku od faza. U nastavku, obrađuju se likovne tehnike općenito te njihova podjela i raščlamba. Sljedeće poglavlje odnosi se isključivo na proces evoluiranja dječjeg prikaza ljudskog lika s godinama, a povezano je s fazama razvoja dječjeg likovnog stvaralaštva te utjecaj odraslih osoba na dječju kreativnost. U zadnjem se poglavlju analiziraju likovni radovi djece iz jedne mješovite odgojne skupine koji su nastali na temelju prethodno odrađene aktivnosti koja je služila kao poticaj i inspiracija za daljnje likovno stvaranje. Djeca su pritom imala potpunu slobodu izražavanja u vidu upotrebe različitih likovnih tehnika. Na kraju aktivnosti dobiveni su radovi koji su jedinstveni za svako dijete i odaju njegovu osobnost i emocionalno stajalište o nacrtanom.

Ključne riječi: obitelj, likovno stvaralaštvo, predškolsko dijete.

Summary

The paperworks main cause is to represent children's artistic expression through the motif of family and through different developmental stages of children's artistic creativeness. The initial part of the work elaborates on the expression itself, the inspiration behind it, what it represents for the child and to the child and various views on the reasons for artistic creation. This is followed by the stages of the child's expression and the characteristic ways of expression for each of the stages. Hereafter, art techniques in general and their division and analysis are discussed. The next chapter refers exclusively to the process of evolving children's portrayal of the human figure over the years, and is connected to the stages of development of children's artistic creativity and the influence of adults on children's creativeness. In the last chapter, the art works of children from a mixed educational group are analyzed, which were created on the basis of a previously completed activity that served as a stimulus and inspiration for further art creation. The children had complete freedom of expression in the form of using different art techniques. At the end of the activity, works were obtained that are unique for each child and reveal their personality and emotional point of view about the drawing.

Key words: family, art creativity, preschool children,

1. Uvod

Djeca se već od najranije dobi počinju susretati s elementima likovnog izraza, a uz pravilno vođenje od strane odgojitelja, upoznat će razne likovne tehnike kojima će se koristiti u svojim radovima (Herceg i sur., 2010.). Dijete od malena počinje pokazivati interes prema likovnom stvaralaštvu općenito, zanimaju ga predmeti kojima se služimo u likovnom izrazu te i načini na kojekojima ih se njima možemo koristiti, a ako se pravilno njeguje ta dječja znatiželja, ona počinju razvijati svoju kreativnost i maštu. Kreativnost kao proces okarakteriziran je definiranjem novih ideja i osmišljavanjem inovativnih načina rješavanja problema (Beck Dvoržak 1987.: prema Kroflin i sur. 1987.). U početku, djetetov je likovni izraz vrlo osoban, prikazuje njegovo unutarnje stanje, frustracije, želje i promišljanja te je često crtež jasan samo djetetu. Kasnije njegovo stvaralaštvo postaje sve realističnije i detaljnije te je lakše naslutiti što nam dijete poručuje. Kroz Tijekom godine, dijete prolazi mnoge likovne razvojne etape preko kojih se može pratiti njegov napredak u izrazu, ali i razmišljanju i percipiranju svijeta oko sebe.

Vrlo važnu ulogu u djetetovu životu, pa tako i likovnom izrazu ima obitelj. Prema Golubović (1981.), unutar te zajednice dolazi do međusobne komunikacije između članova čime se razvija osjećaj pripadanja, vrijednosti, međusobnog poštovanja i zajedništva. Za ovu zajednicu je karakteristična je jedinstvenost i velik značaj za svakog pojedinca. Te karakteristike prepoznaje i dijete te se one odražavaju u njegovu likovnom stvaralaštvu. Dijete se okušava u crtanju čovjeka već u samim počecima, a kako privrženost obitelji raste s godinama, počinje prikazivati i njezine članove.

2. Dijete i likovni izraz

Likovni izraz djeteta promatran je s raznih gledišta, a na pitanje zašto djeca toliko teže likovnom izražavanju postoji više odgovora. Neki smatraju da je likovni izraz prisutan od rođenja te da se njime, osobito u ranijim fazama života, izražava tendencija za igrom. Drugi pak nalažu da likovnim stvaranjem dijete popunjava svoju potrebu za likovnim izrazom, dok treći smatraju da likovni izraz kod djece ima motoričku podlogu. Možemo zaključiti da su sve ove teze točne jer djecu privlači cijeli koncept motoričkih gibanja koje likovnost donosi i svi načini na kojekojima oni sami mogu izraziti svoja mišljenja, stavove i osjećaje pritom koristeći se materijalom koji je za njih izuzetno zanimljiv te im pruža uvid u nove načine izražavanja (Grgurić, Jakubin 1996.). Bodulić (1982.) zaključuje da je dječji likovni uradak prvenstveno njegov vlastiti izričaj koji obiluje slobodom interpretiranja koja je popraćena maštom, iskazivanjem i procesom stvaranja.

Dječji likovni izraz vrlo je opširan i raznolik, ali praćen konstantnim oblicima likovnog izražavanja preko kojih možemo razlučiti zbivanja u svijesti djeteta, a karakteristični su za različita razdoblja. Oni također omogućuju djeci jačanje njihovih perceptivnih i kognitivnih mogućnosti te mogućnosti kreiranja i formiranja (Belamarić, 1986.). Kako bismo najbolje shvatili istinsku prirodu likovnog izraza djeteta, valja promatrati dijete u kontekstu njegova stvaranja. Iz analiziranja tog procesa zaključuje se da su djeca otvorena i iskrena u raspravljanju o likovnom radu tijekom njegova nastajanja., Neka djeca gravitiraju više ka prema manipulativnim i taktilnim segmentima, a neka više ka prema vizualnim. Neka djeca pridodaju veliku važnost simbolima, poput kuće ili majke jer oni u njima pobuđuju snažne emocije. Sam čin likovnog izričaja događaj je sam za sebe i dočarava zbivanja i emocije koje dijete proživljava (Grgurić, Jakubin, 1996.). Djeca u početnim pokušajima likovnoga izražavanja na papiru ostavljaju nedorečene obrise nekim od pomagala kao što su olovka, bojica i slično, dok neka njima čak i probijaju papir ili podlogu na kojoj stvaraju. Prvi takvi pokušaji pojavljuju se već tijekom prve godine djetetova života s višim ili nižim intenzitetom, ovisno o poticaju iz okoline. Važno je naglasiti da su te namjere u stvaranju likovnoga djela neočekivane i sumanute (Cox, 2013.).

3. Faze razvoja likovnog izražavanja

Prema Lapaineu (1998.), dječji uradci obiluju ne samo specifičnostima nego i normama koje su uočljive u uradcima djece širom svijeta. Oni su reprezentacije djetetova iskustva i kognitivnih spoznaja, ali i maštarija, istinskih želja i unutarnjih nemira. S pomoću dječjih uradaka možemo pratiti i motoričku i intelektualnu zrelost. Djetetov napredak u likovnom izrazu može se pratiti tijekom nekoliko razvojnih etapa koje su redom: *faza izražavanja primarnim simbolima*, *faza izražavanja složenim simbolima*, *faza dječjeg odnosno intelektualnog realizma*, *faza vizualnog realizma* i *faza likovnih pojmovnih sustava*. Te su faze uvjetovane djetetovom dobi, njegovim kognitivnim sposobnostima te njegovim mogućnostima spoznavanja okoline (Grgurić, Jakubin, 1996.). U nastavku, pobliže će se objasniti prve tri etape u djetetovu likovnom izrazu.

3.1. Faza izražavanja primarnim simbolima

Faza izražavanja primarnim simbolima ili još faza šaranja, ostvaruje se u ranom djetinjstvu, odnosno od prve do treće godine a usko je povezana s djetetovim mogućnostima u tom razdoblju. Prema Grgurić, Jakubin (1996), dijete svijet spoznaje s pomoću igre pa tako ona mora uključiti sve njegove receptore. Dijete postupno počinje promatrati, uočavati i izražavati svoje mišljenje i time proširuje znanja o svijetu koji ga okružuje. Ova se faza dijeli na još dvije manje koje se uvelike razlikuju.

U prvoj fazi karakteristična je kaotičnost i slučajnost u izražavanju (Grgurić, Jakubin, 1996). Prema Starc i sur., u tom se razdoblju povećava motorička sposobnost djeteta i ono počinje hvatati predmete, istraživati ih, pa čak i bacati, a sve to kako bi steklo nova iskustva i zadovoljilo potrebu za radoznalošću. Temeljni oblici kojima se djeca u tom razdoblju izražavaju su točka, vertikala i horizontala, dijagonale, krugovi i križevi. U trećoj godini djeca počinju imenovati svoje radove, a time radovi sami po sebi dobivaju određenu težinu i značenje za samo dijete (Grgurić, Jakubin, 1996). U ovome razdoblju, najbolje je djetetu dati neke mekane grafičke materijale, kao što su: olovka, pastel ili kreda (Herceg i sur., 2010).

Slika 1. „Prvi pokušaji“ (Grgurić, Jakubin, 1996).

Druga faza u izražavanju primarnim simbolima okarakterizirana je kontroliranim risanjem, što znači da se ruka rotira oko ramenog zgloba te se naziru precizniji pokreti iz prstiju i lakta. Samim time javlja se konstantna upotreba kruga kao simbola za ljudsko biće koje je u početku siromašno detaljima, no kasnije, kako dijete sve više sazrijeva, dobiva detalje poput očiju, kose, usta i slično.

Karlavaris (1988) smatra da su već u najranijoj dobi vidljive zamjetne razlike u dječjem načinu crtanja, njegovu odabiru motiva, dojmu o konceptu likovnog rada te razini inovativnosti. Na kraju ove faze djetetova ruka postaje alat kojim dijete stvara, a misaoni procesi upravljaju finalnim produktom njegova stvaranja. Također, okolina počinje utjecati na viđenje i percipiranje svijeta pa se tako pojavljuju kompleksniji simboli (Grgurić, Jakubin, 1996).

3.2. Faza izražavanja složenim simbolima

Prema Starc i sur., ovo je razdoblje kada su najočitije djetetove barijere u shvaćanju vanjskog svijeta te mu se mišljenje opisuje kao predoperacionalno. Također, izražava veliko zanimanje za opće funkcije ljudskog tijela, a prema Karlavaris (2010) najzastupljeniji motivi u crtežima su drveće, kuća, cvijeće i slično.

Dijete započinje proces stvaranja likovnog djela tako što biva potaknuto određenim idejama i promišljanjem koje ga nagnaju da se upusti u likovno stvaranje, dakle misao je razlog djetetova stvaranja, dok je likovno djelo produkt istog. Nadalje, zbog toga dijete počinje planski stvarati, a takva likovna djela postaju sredstvo komunikacije djeteta sa samim sobom (Grgurić, Jakubin, 1996).

Tijekom ove faze, dijete se počinje koristiti mnogo složenijim simbolima kako bi dočaralo događaje koji se zbivaju na crtežu, pa tako pokret, vremenske prilike, glazbu i slično, označuju linijama uz objekt kojemu žele pridodati neko svojstvo (Grgurić, Jakubin, 1996).

Slika 2. „Moja sestra pleše“. (Grgurić, Jakubin, 1996).

Djeca kombiniraju i istražuju nove načine izražavanja pa se tako uz okrugle oblike pojavljuju i oni uglati. Simbole uglavnom pozicioniraju tako da iskoriste cijelu podlogu, a katkad se papir i okreće kako bi se iskoristio prazan prostor pa tako ispada da neki likovi na papiru lete ili dube na glavi. Kasnije će se javiti promjene u likovnom izrazu u kojima će dijete prikazivati likove uz donji rub podloge kako bi naglasilo činjenicu da oni stoje, te će se promjene jasno vidjeti jer će dijete početi označavati linijom granicu koja simbolizira nebo i ona koja simbolizira tlo (Grgurić, Jakubin, 1996).

Boje počinju igrati veliku ulogu u likovnom stvaralaštvu djece, a služe kao sredstvo naglašavanja neke za njih jako bitne stvari na crtežu. Osim toga, djeca bojaju obrise likova i nije im bitna prava boja predmeta, nego je oni sami određuju ali ih pritom ne miješaju (Grgurić, Jakubin, 1996).

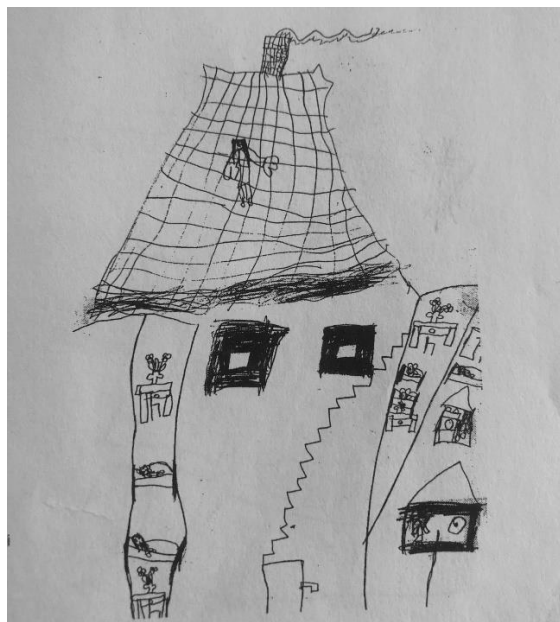
Glavni cilj djetetove aktivnosti jest usmjerenost na proces stvaranja, a ne na sadržaj te rasprava i argumentiranje vlastitog likovnog uratka. Djeca stvaraju vođena unutarnjom motivacijom, koja je dokučiva samo njima, a pruža im zadovoljstvo i ispunjenje vlastitih potreba za izražavanjem (Grgurić, Jakubin, 1996).

3.3.Faza intelektualnog realizma

U ovoj se fazi događa se promjena u djetetovu poimanju okoline i ono postaje mnogo realnije u prikazivanju svakodnevnih aktivnosti te bitnih događaja i osoba. Djetetova percepcija okoline doseže novu razinu, a radi toga, pojavljuju se novi načini prikazivanja određene situacije. Nadalje, likovni su uradci popraćeni emocionalnim doživljajem koji je opširniji i značajniji te odaje dječju znatiželju koja se očituje samim radovima (Grgurić, Jakubin, 1996).

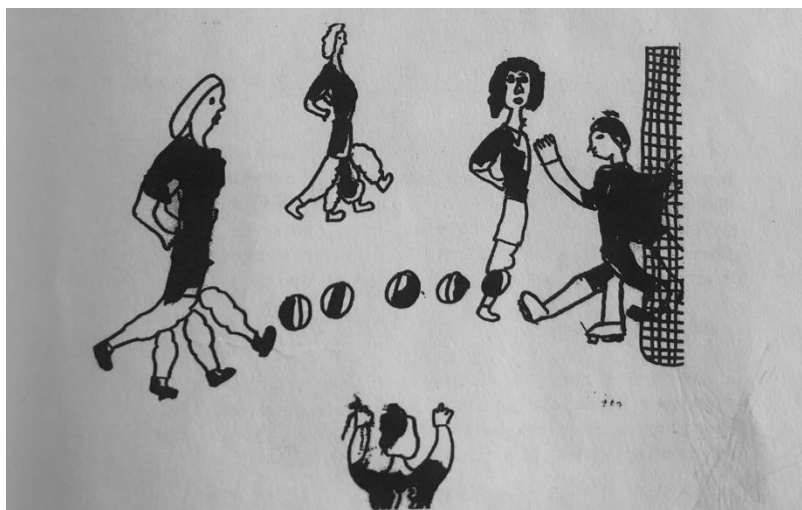
Karakteristike koje prate likovne radove u početnoj fazi ovog razdoblja su transparentni prikaz, prikaz akcije u fazama kretanja, emotivna proporcija, prevalljivanje oblika i poliperspektiva (Grgurić, Jakubin, 1996).

Prema Belamarić (1986) transparentnost je prisutna u dječjem stvaralaštvu zato što dijete prvo prikazuje svoja znanja o nekom obliku, a ne ono što vidi, osim toga smatra da su, na primjer noge, konstantan i uvijek prisutan dio ljudskog tijela, dok hlače to nisu. Transparentni se prikaz odnosi na djetetovo prikazivanje objekata kao prozirnih, kako možemo vidjeti na Slici 5. Dijete je nacrtalo ne samo kuću nego i sva njezina obilježja koja su karakteristična u njegovu poimanju kuće, bila ona realno vidljiva ili nevidljiva.

Slika 3. „Lutka u tavanskoj sobi“. Transparentnost prikaza (Grgurić, Jakubin, 1996).

Kod pokušaja dočaravanja određene kretnje, dijete se koristi tehnikom prikazivanja određenim vremenskim tijekom te ju lomi na faze kao što je prikazano na Slici 6 (Grgurić, Jakubin, 1996).

Slika 4. „Nogomet“. (Grgurić, Jakubin, 1996).

Prema Belamarić (1986), veličine dječjih figura u njihovim djelima rezultat su djetetova poimanja o važnosti određenih likova na papiru. Emotivna proporcija ili kako je Bodulić (1982) još naziva i hijerarhijska, odnosi se na prikaz likova u dječjem radu i njihovu važnost. Naime, djetetu veličina lika označava važnost pa tako njemu bitne stvari crta veće, a one koje smatra manje bitnima manje, bez obzira na proporcije objekata u stvarnom životu. Dakle dječji nam rad može prenijeti poruku ne samo o tome što je nacrtano nego i djetetove stavove, razmišljanja o svijetu koji ga okružuje i njegove interese (Grgurić, Jakubin, 1996). Osim uvećavanja djetetu važnih oblika, može se javiti i predimenzioniranje u kojem dijete pretjerano uvećava neki dio tijela ili slično jer je njemu od velike važnosti (Belamarić, 1986).

Prema Bodulić (1982) prevaljivanje oblika karakteristično je u dječjim pokušajima prikaza prostora iz više kutova. Možemo ga opisati kao pojavu u kojoj dijete rotira papir ne mareći pritom o liniji koja predstavlja tlo pa tako svaki lik na crtežu ima vlastitu liniju. Zato dobivamo dojam kao da likovi leže na tlu (Grgurić, Jakubin, 1996).

Na crtežima se također mogu pojaviti objekti crtani iz različitih kutova gledišta pa tako neki objekt može biti nacrtan iz žablje perspektive, s obilježjima frontalnog gledišta i slično. Takav način izražavanja opisuje se terminom poliperspektiva, a njime dijete ističe svoju maštu i kreativnost (Grgurić, Jakubin, 1996).

Ovo se razdoblje dječjeg likovnog izraza naziva i zlatno doba dječjega likovnog izražavanja i stvaranja jer se događaju sve ključne promjene u djetetovu načinu razmišljanja prilikom likovnog stvaranja pa tako ono postaje puno slobodnije, usavršava baratanje novim

likovnim tehnikama, može udovoljiti posebnim zahtjevima okoline te počinje razmišljati izvan okvira u namjeri da prikaže željeno.

4. Likovne tehnike u dječjem stvaralaštvu

Kako bi se što kvalitetnije likovno izrazili i iskusili razne načine likovnog stvaranja, djeci je potrebno ponuditi što više različitih likovnih tehnika primjerenih njihovoj dobi koje će omogućiti nove načine izražavanja. Likovne tehnike dijele se na tehnike plošnog oblikovanja i tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja, dok u tehnike plošnog oblikovanja spadaju crtačke, slikarske i grafičke tehnike (Jakubin, 2000).

4.1. Tehnike plošnog oblikovanja

Crtačkim tehnikama pripisujemo olovku, kredu, ugljen, kemijsku olovku, flomaster i tuš u svim varijantama, a one se dijele na suhe i mokre. U suhe tehnike spadaju kreda, olovka, kemijska olovka i ugljen, dok su mokre sve tehnike koje se izvode tušem te flomaster (Jakubin, 1999).

Slikarske se tehnike isto tako dijele na suhe i mokre tehnike. U mokre ubrajamo batik, ulje, akvarel, fresku, temperu i gvaš, dok u suhe ubrajamo vitraj, kolaž, tapiseriju, mozaik i pastel (Jakubin, 1999).

Prema Peić (1979) grafičar se od slikara razlikuje samo po tome što on želi multiplicirati svoj uradak. Stoga pod pojmom grafičke tehnike ubrajamo postupke dupliciranja i multipliciranja radova otiskivanjem matrice. Ona može biti napravljena od raznih materijala kao što su linoleum, drvo, kamen, metal i slično. S obzirom na obradu matrice, grafičke tehnike dijelimo na tehnike visokog, dubokog i plošnog tiska te tehniku protisnog ili propusnog tiska (Jakubin, 1999).

Kada govorimo o visokom tisku, u njega ubrajamo kartonski tisak, drvorez, gipsorez i linorez dok dubokom tisku pripadaju tehnike kao što su bakrorez, bakropis, suha igla, akvatinta i mezzotinta. U tehnike plošnog tiska spadaju litografija i monotipija, a sitotisak je tehnika protisnog ili propusnog tiska (Jakubin, 1999).

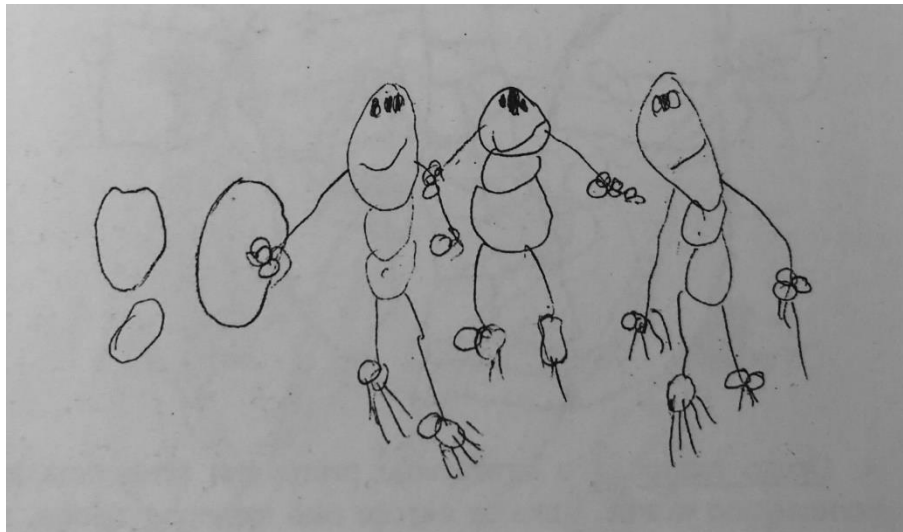
4.2. Tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja

Tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja u procesu odgoja i obrazovanja dijelimo na tehnike građenja i modeliranja, a najpogodniji materijali za ove tehnike su drvo, kamen, gips, glina, metal, žica, plastične mase i drugi (Jakubin, 1999).

5. Dječji prikaz ljudskog lika

Dijete u namjeri da prikaže čovjeka nema za cilj vjerodostojnost izgleda figure nego ju ono shvaća kao simbol. Prema Belamarić (1986) dijete uzima simbol za čovjeka jer ga doživljava kao energično stvorenje, a kako bi to dočaralo, linija je najlogičniji odabir.

U početnim pokušajima prikazivanja figure ljudskog lika, dijete ga prikazuje s pomoću kruga, tj. prvog oblika koji je kreiran s namjerom. Velika se važnost pridaje glavi jer se u njoj i na njoj zbivaju sve krucijalne radnje koje čine čovjeka oblikovanim bićem (Grgurić, Jakubin, 1996).

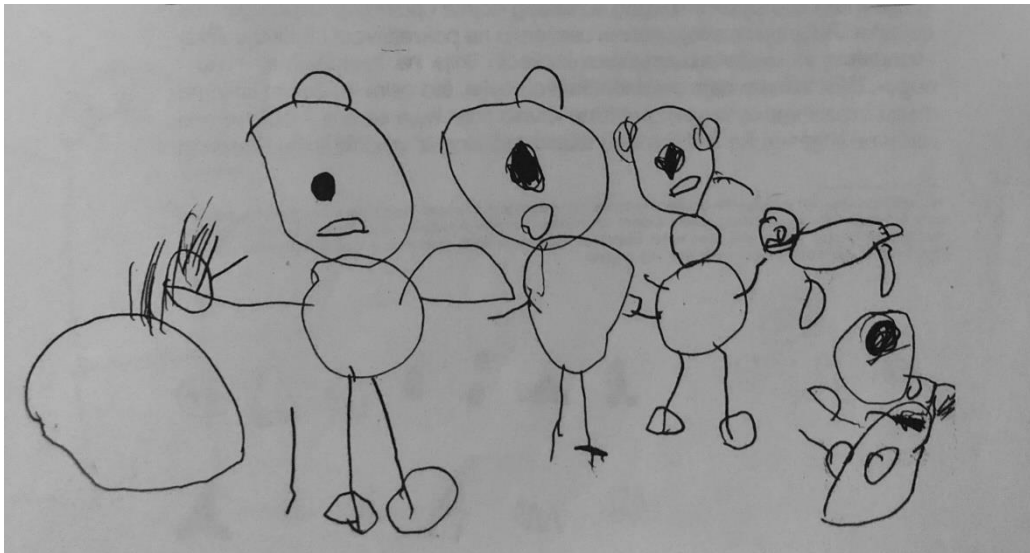
Slika 5. „Ja i moje prijateljice“. Dodavanje kružnih oblika (Grgurić, Jakubin, 1996).

Tom jednom krugu dijete zatim počinje dodavati manje krugove pa tu dolazimo do prikaza čovjeka koji se naziva glavonog. Manji krugovi predstavljaju oči, najveći je krug glava a linije simboliziraju ruke i noge. Bitno je naglasiti da dijete u početnim fazama ne percipira i ne prikazuje oko kao organ vida, nego je ono simbol koji označava otvor u ljudski um, centar u kojem čovjek prima sve informacije iz okoline. Kasnije se njihova uloga mijenja i postaju simbol sposobnosti gledanja i promatranja. Kako dijete sazrijeva, uočava više sustava koji su

prisutni u čovjeka pa ih počinje prikazivati mnoštvom krugova različitih veličina (Belamarić, 1986).

Uz glavu, dijete crta i druge dijelove ljudskog bića poput crijeva, mozga i slično, no iako ih nazivaju imenima, ona ih nipošto ne pokušavaju prikazati u stvarnom svijetlu nego su oni nacrtani kao simbol života i energije koja prožima taj lik (Belamarić, 1986).

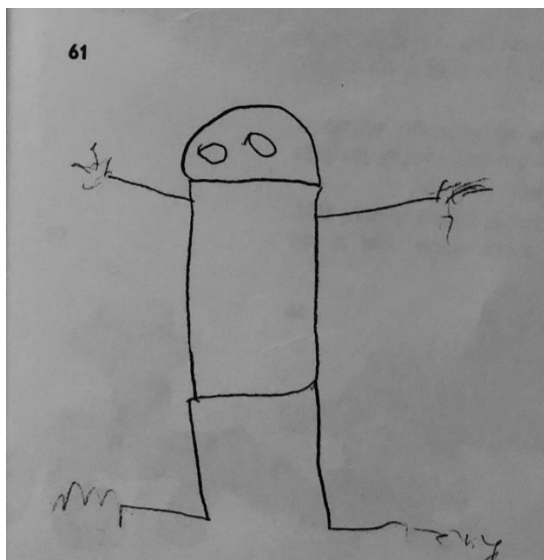
Detalje kao što su usta i nos, najmlađa djeca ne gledaju kao bitnu stavku u svome prikazu čovjeka i ne prikazuju ih osim ako ne dobiju drugačiju uputu. Način prikazivanja usta kao zakrivljene ili ravne linije djeci je čudan i neprirodan jer se kosi s njihovim znanjima o funkciji usta. Njega su nametnuli odrasli, isto kao i shemu nosa koji se uglavnom prikazuje u obliku slova L ili u obliku kraće vertikalne crte (Belamarić, 1986).

Slika 6. „Usta“ (Belamarić, 1986, 59. str).

Kada govorimo o rukama i nogama tj. udovima općenito, kod djece prvo naziremo ruke i noge u obliku ravnih linija koje simboliziraju jačinu i pokretljivost, a kasnije dodaju i šake i stopala kao finalne dijelove udova. Sve to čine postupno, a kreću s prikazivanjem nogu kao linija koje proizlaze iz kruga, zatim crtaju i ruke iz tog istog kruga ili čak i iz nogu te na kraju crtaju šake i stopala kružnim linijama na završecima udova (Belamarić, 1986).

Slika 7. „Ruke i noge“ (Belamarić, 1986, 61. str.).

Neovisno o likovnoj tehnici, dječje poimanje ljudskog bića i njegovih dijelova je isto pa tako dijete čovjeka iz gline modelira tako da napravi kuglicu za glavu te valjčice za udove, a sam trup ne postoji (Belamarić, 1986).

Trup je očito najveći dio čovjekova tijela, no djeca mu u početku njihova likovnoga stvaralaštva ne pridaju nikakvu važnost u dostojnom prikazivanju ljudskog lika. To se događa jer je najmlađima naglasak na nečemu što se kreće, što ima ulogu, a trup je vrlo statičan i za njih bez pretjerano važne funkcije, a samim time i nezanimljiv (Belamarić, 1986).

Kosa kao detalj zaintrigira djecu od oko četiri godine, a njezin je prikaz specifičan za svako dijete. Postoje mnogi simboli za kosu: od zadebljanih ravnih ili položenih linija postavljenih na vrhu glave do vibrirajućih i kružećih crta koje prate liniju glave. Kod starije djece može se vidjeti da je kosa nacrtana prema djetetovim opažanjima, a često služi i kao razlikovni detalj između spolova (Belamarić, 1986).

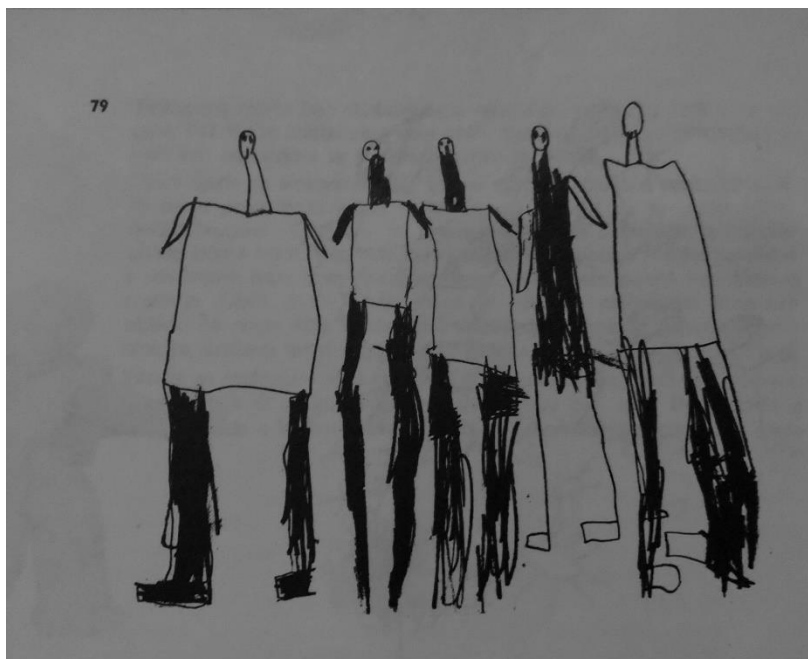
Kada govorimo o odjeći, prema Belamarić, (1986), djeca najranije dobi nemaju interes za prikazivanjem iste, no ako se to ipak dogodi, ona je prikazuju u ulozi omatanja i oblačenja. Na Slici 8. možemo vidjeti kako je dijete dočaralo oblačenje. Dva su simbola za čovjeka usađena u ploču imaju savijene ruke jedan prema drugome koje obavijaju oba simbola. Samu odjeću dijete će postaviti kao simbol u obliku kruga, uz same figure što pokazuje da dijete ne smatra odjeću dijelom ljudskog lika.

Slika 8. „Tata oblači dijete“ (Belamarić, 1986., 65.str).

Djeca u dobi od četiri do pet godina počinju se služiti složenim simbolima u svojim likovnim radovima. Pojava takvih simbola ukazuje nam na promjenu u pogledu djeteta u kojem ono počinje obraćati pažnju na elemente koji su potrebni kako bi se stvorila cjelina pa tako prethodno značenje kruga kao simbola ukupnosti ljudskog bića sada predstavlja ljudsku glavu (Belamarić, 1986). Prema Grgurić, Jakubin (1996), glave mogu biti i kvadratnog oblika. Sljedeća novina koju djeca počinju prakticirati jest naznačivanje razlika u spolovima. To obično čine kosom pa tako muškarci na crtežima imaju kratku kosu pozicioniranu uglavnom na vrhu glave, dok žene imaju dugu kosu koja se pruža preko ramena ili s pomoću odjeće tako da muškarcima crtaju hlače, a ženama haljine, no to ne znači da dijete nije svjesno da i djevojčice, odnosno žene mogu nositi hlače. Isto tako počinju uviđati i razliku u boji kose (Belamarić, 1986). Osim toga, u ovome se razdoblju pojavljuje i debljina udova koju djeca sa zadovoljstvom primjenjuju u svojim radovima. Osnova oblika je i dalje krug, no ovaj puta on je pomalo spljošten, poput elipse (Belamarić, 1986).

Trup kao veliko otkriće postaje vrlo naglašen u dječjim radovima, a samim time glava čovjeka postaje manja. Različitim veličinama kvadrata i pravokutnika dijete pokušava dočarati fizičke karakteristike svakog nacrtanog lika.

Slika 9. Uglati oblik kao osnova za čovjeka (Belamarić, 1986, 69. str).

Naposljetku, djeca otkrivaju i trokut te se njime počinju koristiti u svom radu. Trokut uglavnom simbolizira trup, a korištenje njime može se primijetiti i u radu s glinom (Belamarić, 1986).

Kod djece u dobi od pet do šest godina javlja se spoznaja o mogućnosti promatranja oblika s više strana, odnosno dijete shvaća da je ključna razlika između ljudskog lika gledanog sprijeda i sa strane ta da se u prvom načinu promatranja vide dva oka, a u drugom samo jedno. Isto tako shvaćaju da je nos jedna od vrlo zamjetnih karakteristika kada gledamo čovjeka iz profila pa ga često uvrštavaju u svoje radove na izuzetno zanimljive načine (Belamarić, 1986). Dakako u početku djeca još ne mogu s potpunom vjerodostojnošću prikazati profil osobe pa tako nos i oči crtaju iz profila, dok su usta pomaknuta pomalo na stranu, a sve se to nalazi na okrugloj glavi koja sugerira prikaz sprijeda. Kod nekih je likova profil naznačen i kosom koja je nacrtana samo na jednoj strani glave (Belamarić, 1986).

Slika 10 Prikaz profila (Belamarić, 1986).

Kao iz profila, dijete može promatrati i zamisliti osobu s leđa i osobu u saginjanju. Osobe s leđa obično crta s kosom preko cijele glave, a samim time može se uočiti djetetova izuzetna sposobnost uočavanja i percipiranja oblika. Kada se bavi prikazivanjem sagnutog tijela, djetetov fokus stavljen je na sam pojam saginjanja, dok ga vjerodostojnost izgleda same figure ne zanima (Belamarić, 1986).

Uz razlikovanje po spolu djeca dodaju razne detalje svojim likovima kako bi naglasila njihove uloge ili ih jednostavno razlikovala od drugih. To se postiže različitom bojom kose, njezinom gustoćom i slično, ali i raznim ukrasima u kosi ili na odjeći (Belamarić, 1986).

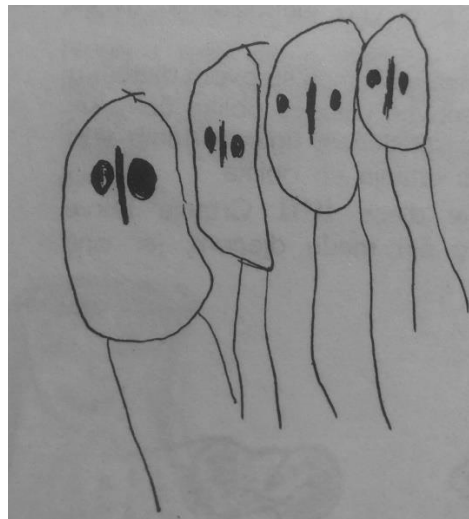
U ovome se razdoblju mogu pojaviti i minijature u dječjem likovnom izričaju. Naime, dijete crta vrlo male figure koje, unatoč svojoj veličini, nisu ni najmanje zakinute za detalje kao što su oči, usta i slično. To sugerira na djetetov oštar vid i veliku preciznost kod crtanja stoga se takav način izražavanja ne treba prekidati, nego poticati i omogućiti djetetu da se razvija u tom smjeru. Minijturni se oblici također pojavljuju kod djece koja su nesigurna ili prestrašena (Belamarić, 1986).

Prikaz pokreta u ovoj dobi djeci je vrlo zanimljiv te se može primijetiti njihova moć opažanja i memoriranja brzih radnji koja se, ako je zanemarena, može izgubiti. U početku je dijete prikazivalo kretnju po fazama crtajući svaku od njih, a sada ono počinje shvaćati načine na koje se zglobovi i udovi pokreću i savijaju tijekom neke radnje te prikazuje čovjeka u određenom položaju. Kod modeliranja iz gline ili sličnih materijala, pokret se prikazuje na sličan način (Belamarić, 1986).

Kada govorimo o licu kao motivu, dijete u ovoj dobi počinje uočavati razne detalje poput boje kose, detalje očiju kao što su zjenica i trepavice te detalje usta kao što su zubi, otvorenost ili zatvorenost usta i slično. Počinju dodavati i brkove, bradu, obraze i sve ono što ih zaintrigira ili im privuče pažnju (Belamarić, 1986).

5.1. Sheme u dječjim crtežima

Najautentičniji prikaz ljudskog lika nalazimo kod najmlađe djece, a kako ona stare, padaju pod utjecaj shematskih prikaza čovjeka koje nameću odrasli. Bitno je naglasiti da ta, naizgled pozitivna, namjera loše djeluje na djetetov kognitivni, vizualni i spoznajni razvoj. Time se zapostavlja dječja potreba za samostalnim i autentičnim izražavanjem vlastitog dojma jer se od djeteta traži da kopira neke njemu nejasne i neznane forme. Na Slici 11. vidimo prikaz ljudskog lika kako ga dijete inače ne bi nacrtalo. Ovo je nacrtalo iz učenja odraslih i njihove perspektive o tome kako dijete crta čovjeka, a u to su uključene i razne pjesmice preko kojih djeca zapravo oslabljuju svoju maštu i kreativnost u vidu likovnog izraza. Daljnjim uvježbavanjem djeteta da usvoji forme koje ne razumije i koristi se njima, ono gubi svoj vlastiti pogled, odnosno likovne mogućnosti (Belamarić, 1986).

Slika 11. Shematski prikaz čovjeka (Belamarić, 1986., 83.str).

Neke od klasičnih shema koje se uče djecu su crtanje ljudskog tijela poput slova X, prikaz nosa i obrva s pomoću dva kružića, crtanje glave koja se doima prerezano, duge trepavice i slično. Sheme se kao takve brzo usvajaju u skupini jer ih djeca „kopiraju“ jedna od drugih, a to

rezultira pojavom relativno sličnih crteža u kojima su figure vrlo statične i uštogljene te se primjećuje navika u crtanju takvih oblika (Belamarić, 1986).

Može se zaključiti da dijete u svom procesu razvoja prvo promatra i primjećuje zakonitosti prije nego što iste može razumjeti. Ono će upamtiti i najmanje detalje viđene iz njegove perspektive gledanja i zaintrigirat će ga mnoge naizgled nevidljive sitnice. Stoga se ne treba uplitati u njegovo percipiranje i pogled na okolinu jer to uvelike šteti i nazaduje djetetovu razvoju (Belamarić, 1986).

6. Obitelj u dječjem stvaralaštvu

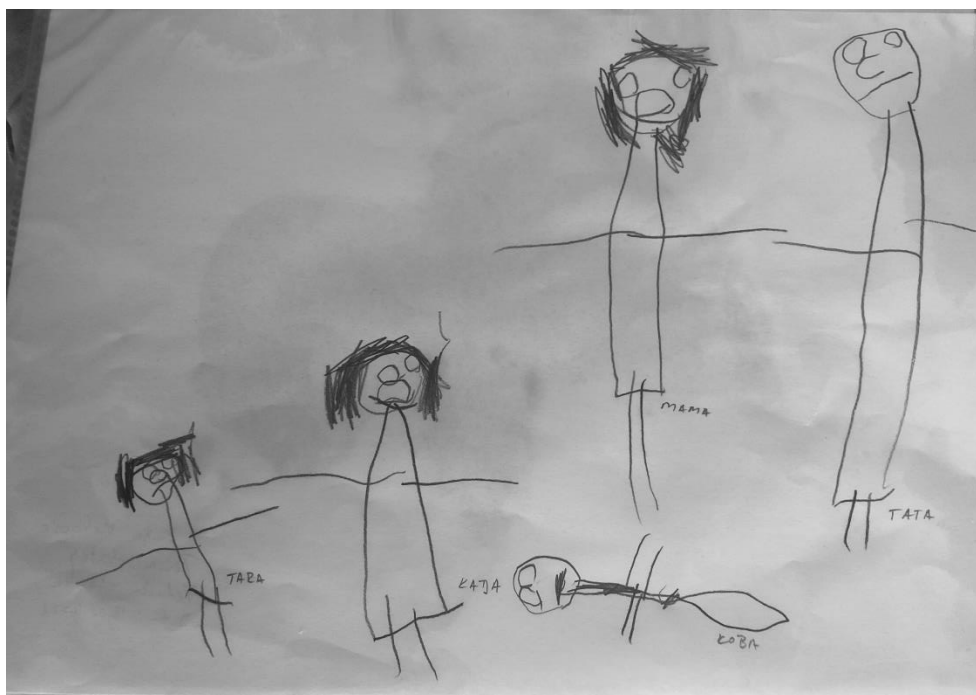
Budući da je i sam društveno biće, čovjek jedino u društvu može preživjeti u svojoj okolini. Prema Stevanoviću (2000), on najveći užitak i smisao pronalazi živeći u obitelji. Ona mu osigurava prve kontakte s drugim ljudima, radost, veselje, zadovoljstvo, smisao i sigurnost. Oba roditelja izuzetno su bitna za cjelovit razvoj djeteta koji podrazumijeva razvoj u kognitivnom, socijalnom, stvaralačkom i emocionalnom području. Blizak odnos između djeteta i njegovih roditelja ključan je za razvoj djeteta jer omogućuje ostvarivanje osjećaja sigurnosti, a zbog njega dijete počinje istraživati okolinu i komunicirati s njom (Ljubetić, 2007).

U početnim fazama svog likovnog izražavanja, dijete počinje prikazivati sebe, ali neće mu trebati dugo da uoči motiv svoje obitelji i počne prikazivati i nju. Pritom se s pomoću njegova likovnog izraza mogu pratiti emocije koje proizlaze iz odnosa s vlastitom obitelji, njegovi afiniteti prema određenim članovima te općenit pogled djeteta na hijerarhijski odnos u njegovoj obitelji.

7. Likovna aktivnost i analiza dječjih radova

Motiv u sljedećoj likovnoj aktivnosti bio je „Moja obitelj“. Cilj je aktivnosti potaknuti dijete međusobni razgovor, poticati mogućnost emocionalnog doživljaja i razlikovanje emocija, razvoj samopouzdanja u verbalnom i neverbalnom izražavanju i postavljanje u neku situaciju te doživljavanje iste. Samim time potiče se i razvoj u tjelesnom i psihomotoričkom području, spoznajnom, emocionalno-društvenom te komunikacijskom i stvaralačkom području. Prema Balić-Šimrak, (2010), likovne aktivnosti potiču razvijanje pažnje, relaksaciju cijelog tijela te lučenje serotonina koje dovodi do kvalitetnijeg načina života, kreativnosti, mašte i divergentnog mišljenja.

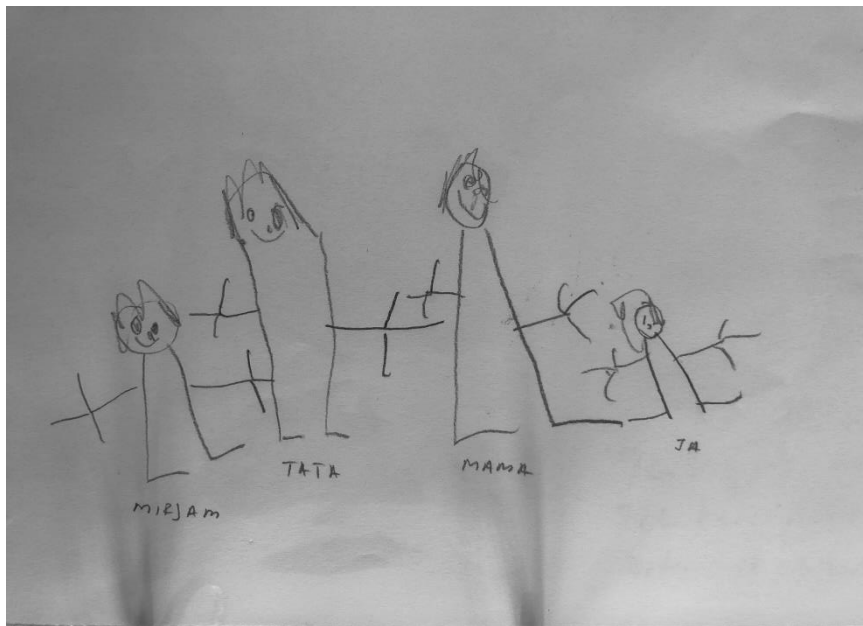
Aktivnost započinje tako da dijete zatvori oči i pokuša zamisliti kako izgleda njegov svijet u kojem se nalazi njegova obitelj. Pritom se dijete potiče na razmišljanje postavljanjem raznih pitanja poput: „Na koga prvo pomisliš kad razmišljaš o obitelji?“, „Kako izgledaju tvoji članovi obitelji?“, „Kada bi se mogao/la koristiti bilo kojim oblikom i bilo kojom bojom, kojim bi se bojama i oblicima koristio/la?“ i slično. Prilikom tog procesa dijete ima potpunu slobodu izražavanja. Kada dijete završi uradak, ono ga opisuje i navodi ga se da o svakom liku koji je nacrtalo kaže pokoju riječ.

Slika 12. „Moja obitelj“, Katja, četiri godine

Ovo se dijete s obzirom na likovne mogućnosti nalazi u fazi izražavanja složenim simbolima. Djevojčica je nacrtala svog oca, majku, sestru, psa i sebe. Majka i otac pozicionirani su prema vrhu papira čime se naglašava njihova važnost, a mlađa sestra prikazana je lijevo od djevojčice, dok se pas nalazi ispod majke. Ženski članovi obitelji imaju naglašenu kosu koja ih razlikuje od muških članova. Kod prikaza očiju možemo vidjeti upotrebu kruga kao simbola.

Nos se pojavljuje jedino kod sestre i oca te otac, pas i sestra imaju ravnu crtu koja predstavlja usta. Kad sam upitala djevojčicu zašto je tome tako, odgovorila mi je da je sestra na slici tužna, a tata umoran jer puno radi.

Slika 13. „Moja obitelj“. Helena, četiri godine

Ova djevojčica svojim likovnim sposobnostima također spada u fazu izražavanja složenim simbolima. Na ovom primjeru možemo vidjeti da noge figura proizlaze iz glave te da je dijete već percipiralo šake i stopala kao dijelove tijela. Karakterističan je prikaz majke i oca u ravnopravnom odnosu, to jest oboje su pozicionirani na sredini papira te su podjednake dimenzije. Kod svih figura može se primijetiti shematski prikaz nosa kao točke i usta kao zakrivljene crte.

Slika 14. „Moj tata“ Nika, pet godina

Prema dobi ove djevojčice možemo zaključiti da se ona nalazi u fazi izražavanja složenim simbolima. Djevojčica živi samo s ocem te je zato nacrtala samo njega. Na ovom crtežu možemo vidjeti da je djevojčica obratila pažnju na detalje kao što je odjeća, prsti, zjenice u očima te boja kose kojom je naznačila spol. Svaka ruka ima četiri prsta iz čega se može zaključiti da djevojčici nije bio cilj prikazati ih dostojno, nego je to simbol. Kad sam je pitala gdje je majka, odgovorila mi je da ona živi sama pa ju nije nacrtala.

Slika 15. „Moja obitelj“. Luka, šest godina

Prema crtežu možemo zaključiti da se radi o dječaku koji je trenutno u fazi intelektualnog realizma. On prikazuje svoju obitelj (majka, otac, dvije sestre i on sam) s mnogo raznih detalja te se vrlo lako može razaznati tko je tko na crtežu. Tome je djelomično zaslužna odjeća koja je vrlo detaljno naznačena pa tako otac ima plavu majicu i hlače, majka ljubičastu majicu i zelene hlače a dječak je čak sam sebi nacrtao nogometni dres s brojem pet, dok su sestre u bež i crvenoj majici. Također, na crtežu se može primijetiti karakterističan prikaz očiju s time da je uz to dijete primijetilo da svaki član njegove obitelji ima drugačiju boju očiju. Osim toga, na mjestima možemo vidjeti kako je transparentnost usvojena, no ne u potpunosti. Figura majke pozicionirana je u sredini crteža čime je naznačena njezina važnost, a ujedno je i najveća figura na slici. Uz obitelj, dječak je odlučio prikazati i prostor u kojem se njegova obitelj nalazi. Kad sam ga upitala gdje se to nalaze, odgovorio mi je u dnevnom boravku gdje su uvijek svi skupa. Dječak je uživao u crtežu te je na kraju crtež odlučio ponijeti kući.

Slika 16. „Moja obitelj“. Franka, šest godina

Prema dobi djeteta, može se zaključiti da je ono u fazi intelektualnog realizma. Djevojčica je nacrtala mamu (desno), sestru (lijevo) i psa. Može se primijetiti da dijete nacrtalo posebne linije koje označavaju tlo i nebo čime pokazuje usvojenost prevaljivanja oblika. Majka je nacrtana intenzivnom bojom kako bi se naglasila njezina važnost. Sestrin i majčin trup naznačeni su trokutom, što simbolizira odjeću, to jest u ovom slučaju haljine. Djevojčica je naglasila da se radi o ženskim likovima, a to je učinila, osim odjećom, kosom i njezinom bojom koja je karakteristična za svaki lik.

Slika 17 „Moja obitelj“. Petar, šest godina

Ovaj dječak s obzirom na svoje godine također spada u fazu intelektualnog realizma. Njegova interpretacija jasno pokazuje oca (lijevo), majku (sredina) i njega samog (desno). Na prvi pogled uočava se da se dječak osim olovkom koristio i žutom bojicom kako bi još intenzivnije naglasio detalje koje on smatra bitnima. Nazire se i pokušaj prikaza odjeće kod svih likova, kao i isticanje majčine kose kako bi se naglasila spolna razlika. Transparentnost je vidljiva kod svih likova pa tako, iako je dječak nacrtao odjeću i obuću, i dalje su vidljive noge i stopala likova. Ruke su kod svih likova nacrtane žutom bojom i poprilično uvećane, po čemu se može zaključiti da su ovome dječaku ruke vrlo bitan dio tijela. Isto tako nacrtao je i naglasio vrat na svim likovima što ukazuje na djetetovo percipiranje vrata kao bitnog dijela tijela.

8. Zaključak

Dječji se likovni izraz počinje formirati u najranijoj dobi te djeci dolazi spontano i prirodno. Dijete je vođeno unutarnjom motivacijom i porivom da prikaže svoje intrinzične dojmove i proživljavanja. Ono svijet gleda potpuno novim, neiskvarenim očima i zapaža različite detalje koje onda pokušava prenijeti na papir. Likovnim izražavanjem dijete zadovoljava svoju potrebu za igrom, istraživanjem novih predmeta i radnji te potrebu za motoričkim razvojem. Sve te sekvence imaju pozitivan utjecaj na djetetov rast i razvoj, a kada se k tomu pridoda i stručno praćenje i usmjeravanje roditelja i odgajatelja, dijete ima sve predispozicije u daljnjem razvoju vlastite osobnosti. Bavljenje likovnom aktivnošću pozitivno djeluje na koncentraciju i emotivno stanje djeteta, potiče divergentno mišljenje i kreativnost, ujedno je i opuštajućeg karaktera.

U procesu likovnog stvaralaštva dijete prolazi kroz mnoge faze koje su vrlo prepoznatljive u gotovo svim crtežima, a pomoću kojih možemo pratiti njegova razmišljanja, načine percipiranja i prikaza različitih objekata te razne ideje kojima dijete rješava problemske situacije na papiru. Izuzetno je zanimljiv dječji prikaz ljudske figure. Od početnih pokušaja crtanja ljudi koji sliče glavonošcima, korištenja različitim simbolima kao prikaza nekog dijela ljudskog tijela do konkretnih figura koje obiluju detaljima i odaju osobnost svakog djeteta.

Provedenom aktivnošću, dobiveni su radovi koji odražavaju djetetovo osobno iskustvo i emocije te njihovo viđenje i stav o okolini u kojoj se nalaze. Vrlo je bitno omogućiti im da se slobodno izražava kako bi se dobio uvid u njihov unutarnji svijet preko kojeg se može bolje upoznati dijete. Djeca su aktivnošću također radila na svojem verbalnom izražavanju emocija, što je izuzetno važno u kasnijim periodima života. Sve od navedenog dovelo je do boljeg upoznavanja i razumijevanja svakog pojedinog djeteta.

9. Literatura

1. Balić-Šimrak, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. Dijete, vrtić, obitelj
2. Belamarić, D. (1986.) Dijete i oblik, Školska knjiga, Zagreb
3. Bodulić, V. Umjetnički dječji crtež, Školska knjiga, Zagreb
4. Cox, M., (2013); Children`s drawings of the human figure, Essays in Developmental Psychology
5. Golubović, Z. (1981). Porodica kao ljudska zajednica. Zagreb: Naprijed.
6. Grgurić, N., Jakubin, M. (1996.) Vizualni likovni odgoj i obrazovanje, Educa, Zagreb
7. Herceg, L., Rončević, A., Karlavariš, B. (2010). Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi. Zagreb: Alfa d.d
8. Jakubin, M. (1999.) Likovni jezik i likovne tehnike – temeljni pojmovi, Educa, Zagreb
9. Karlavariš, B. (1988). Metodika likovnog odgoja 2. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
10. Kroflin, L., Nola, D., Posilović, A., Supek, R. (1987). Dijete i kreativnost. Zagreb: Globus.
11. Lapaine M. Crtež u znanosti (1998.), Zagreb: Geodetski fakultet
12. Ljubetić, M. (2007). Biti kompetentan roditelj. Zagreb: „Mali profesor“
13. Peić, M. (1979.) Pristup likovnom djelu, Školska knjiga Zagreb
14. Starc, B., Čudina Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. Zagreb: Tehnička knjiga.
15. Stevanović, M. (2000). Obiteljska pedagogija. Varaždinske Toplice: Tonimir

IZJAVA O IZVORNOSTI ZAVRŠNOG RADA

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

Zagreb, rujan, 2022.

Sara Gojšić
